

Социалната екология на бананите

Васил Симеонов

Опитите за коректно обяснение на аграрната и екологична катастрофа на банановите плантации като типични представители на монокултурното земеделие и до днес буксуват между социалните утопии за нов ред в Латинска Америка и реалната борба с един опасен

вредител на банановите растения, който се е настанил здравео в почвения слой. Панамската болест по бананите се е превърнала във важен елемент на социалната екология и на историята на околната среда.

Бананите са по природа много хигиенично опакован хранителен продукт. При тях, особено след узряване, няма досадни семки и люспи. Лесно се откриват във всеки супермаркет или дори пазарна сергия и не са твърде скъпи. Липсата на семки обаче може да е сериозен недостатък – търговският продукт е стерилен, всички банани от една голяма плантация са генетично еднакви. Тъкмо това обстоятелство ги прави уязвими за т.нар. Панамска болест, предизвик-

Историята на отглеждане на банановата култура не може да се обяснява само като локална динамика на една агроекосистема. Налице са сложни и исторически любопитни взаимни връзки между растението, стопанското му значение и промените, които то предизвиква в околната среда, както и между икономическите и обществените процеси в страните – производителки на банани. Всички помним нарицателното политическо название „бананова република“, което е обект на разнообразни тълкувания.

вана от гъбичката *Fusarium oxysporum f. cubense*.

Комерсиализацията на тропическия плод започва през 80-те години на XIX в. В Средна Америка и отначало разчита само на внос за потребители от САЩ. От 1892 г. до 1911 г. изкупуването от американците коли-

чество нараства от 12 млн. до 45 млн. връзки (означение не на отделни плодове, а на „бананови гроздове“ от десетки отделни плодове). Бананите се превръщат в продукт за масова консумация с цена, приблизително еднаква с тази на ябълките. През 1913 г. един американец е консумирал средно по 10 kg банани годишно. За подобен масов пазар се изисква създаване на стандартен, траен и лесен за транспортиране продукт. За онова време най-ценен и вкусен се е смятал сортът „Грос Мишел“ от остров Мартиника. Тези банани били механично стабилни, зрели бавно, така че без никаква допълнителна опаковка могли да се пренесат с ветроход от Карибите до Ню Йорк.

Много скоро производството, разпространението и маркетингът на банани се оказва в ръцете на малък брой големи фирми. През 1926 г. фирмата „Юнайтид Фрут“ контролира над 650 000 ха земя, като 70 000 от тях – за бананови плантации на Карибите и в Централна Америка. Разбира се, отглежданият сорт е „Грос Мишел“. Банановото производство ангажира десетки хиляди работници, фирмите инвестират в прокарване на железопътни мрежи, в продоволствени магазини за работниците, жилища, болници, училища, радиопредавателни станции, банки, пивоварни. Да не говорим с какво политическо влияние са разполагали банановите компании. Те са имали почти пълен контрол не само на своите бананови владения, но и на политическото управление на много „бананови“ страни.

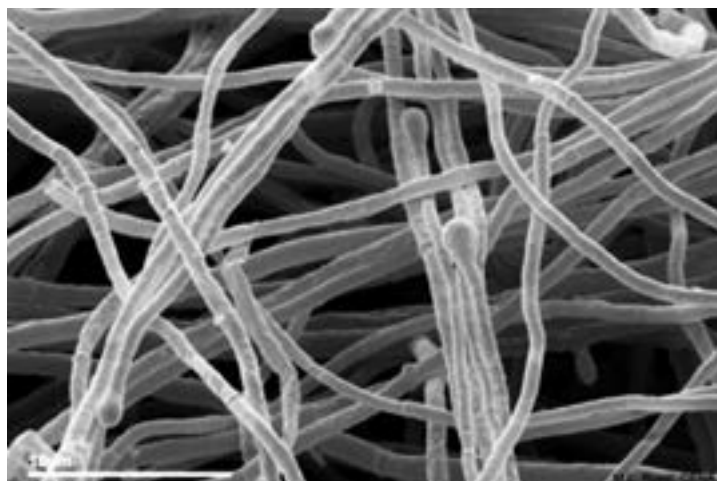
В исторически план няма съмнение, че бързият възход на концерните, заети с бананите, е силно повлиян от развитието и стандарта на живот на индустриалното общество и от коренно промененото отношение към жените. Те вече имат далеч по-съществен принос към семейния бюджет в качеството си на учителки, служителки във фирмите, продавачки в магазините. У дома не остава никои! Така бананите печелят изключителна популярност, тъй като, за разлика от другите отглеждани култури в региона, са на разположение през цялата година без трудоемки технологии за консервиране. Тропическият плод придобива и символично значение – непроходимите гори, така характерни за Централна Америка, се превръщат в добре подредени и доходоносни плантации. Да се консумират банани по онова време е означавало да имаш модерен светоглед. На пръв поглед това е едно много положително обществено явление.

Но тъкмо това преобразяване екологите разглеждат като гигантско разрушаване на тропическите екосистеми чрез въвеждането на масово монокултурно земеделие от 20-те години на миналия век насам. Парадоксално е, че се засяга не само околната среда, но се стига до упадък на причинителите на

Бананова плантация

екокатастрофата – самите бананови концерни. Още в края на XIX в. производители на банани от Атлантическото крайбрежие на Панама говорят за симптоми на заболяване на плодовете. За кратко време болестта се разпространява от Коста Рика и Суринам (1906 г.) до Гватемала (1919 г.). Гъбичките фузари, живеещи в почвата, проникват в растенията през корените. Инфектираните растения са с увехнали листа и практически не произвеждат здрави и годни за консумация плодове. Гъбичните спори попадат отново в почвата от заразените растения, размножават се и атакуват следващите здрави екземпляри. Епидемията се разпространява бързо и унищожително. Монокултурният характер на плантациите спомага за експанзията, тъй като растенията са близо едно до друго. Масовото присъствие на много хора и наличието на бърз (железопътен) транспорт допълнително допринасят за опустошителната стихия.

Патогенът *Fusarium oxysporum f. Cubense*

Големите бананови концерни в Централна Америка и Карибите се заемат да въвеждат устойчиви сортове банани, но за тази цел са им необходими цели 50 години. Първият опит за маркетинг на по-устойчив сорт – банани „Лакатан“, е изключително неуспешен – тези банани са вкусни и годни за употреба едва след като корите им стават тъмнокафяви. Никакъв шанс пред потребителите, които виждат в стоката просто „гнили банани“. По начало външният вид на бананите е от най-съществено значение за реализиране на продукта. Затова търсенето на резистентни хибридни сортове е и от индустриално, и от политическо значение, като екологията бързо остава на заден план.

Стерилните банани без семена винаги са представлявали голям проблем и целият процес на отглеждане на нови сортове е бил трудоемък и бавен. Необходимо е било много време, за да се стигне до нов сорт с външен вид и вкусови качества като „Грос Мишел“. Не бива да се забравя, че периодът на Голямата депресия през 30-те години на миналия век и транспортните ограничения по времето на Втората световна война допринасят съществено за проблемите и финансовите загуби на банановите пазари. От 1939 до 1953 г. „Юнайтед Фрут“ губи

12 000 ха бананови плантации. Предполагало се е, че ако за около 18 месеца се наводният засегнатите от болестта земи и се направят нови, по-устойчиви насаждения, Панамската болест ще бъде ликвидирана. Но подходът се оказва неефективен – гъбичките са много устойчиви и заболяването се появява отново. Любопитно е, че на пазара се появява нов „бананов“ играч – Еквадор. Тамошните плантации не са заразени и сортът „Грос Мишел“ продължава да съществува.

Конкурентната фирма „Стандард Фрут“ продължава експериментите с нови насаждения банани. През 50-те години на миналия век се появява сорт, който прилича много на фаворита „Грос Мишел“ и има отлични пазарни шансове. Уви, не за дълго, тъй като новите банани сорт „Кавендиш“ не са устойчиви на натиск и лесно се деформират при транспорт. През 1957 г. като че ли идва дългоочаквано решение – бананите вече се транспортират в кутии и тази опаковка става ключово решение. Никои не споменава екологични проблеми. Уви, има и банани, пренасяни в пластмасови опаковки – това е катастрофално не само за околната среда, но, както се доказва със сигурност, и за самите консуматори

Започва периодът на новите марки банани – освен „Кавендиш“ на пазара се появява и нов фаворит – „Чикита“, с отлично качество и като че ли неподатлив на стария враг – гъбичките фузалии. Симетричността, равномерното узряване, еднаквата големина и безупречната кора са факторите, които тежат при маркетинга. Въвеждат се значително повече торове и пестициди. Тук вече проблемът със замърсяването на околната среда не може да остане скрит. Еколозите алармират за силно замърсяване на почвата и повърхностните води.

Поражения на бананови растения от Панамска болест

Цена на добре изглеждащата бананова стока вече добива и екологични измерения със сериозни последици. Така например по сорта „Кавендиш“ се появява нова болест, наречена „Зизатока“, която може да бъде ограничена само с употреба на мощни фунгициди. След 1960 г. приложението на химически вещества в банановите плантации нараства многократно, като целта е унищожение на насекоми, които причиняват кафяви петна по банановата кора. Вредни се оказват и нематодите, организми, които винаги са съществували в почвите. Решението – вече е еднопосочно: изключително отровният инсектицид ДВСП (1,2 – дибром-3-хлорпропан с търговско име „Немагон“) влиза в действие. Колкото по-безупречен е външният вид на банановата стока по пазарите, толкова по-опасни стават условията за работа в банановите плантации и толкова по-сериозни са негативните промени в околната среда.

Краят на тази история изобщо не се вижда. Банановите плантации, както и много други селскостопански и промишлени производства, оставят тежки екологични следи със социален, икономически и политически ефект. Но нима можем да си представим днешния свят без бананите? ■

Обработка на бананови насаждения с фунгициди

Сладководни медузи в язовир „Горни Дъбник“

При проведени наблюдения през м. юли, август и септември в язовир „Горни Дъбник“, област Плевен, бяха забелязани сладководни медузи от вида *Craspedacusta sowerbyi*. Видът е инвазивен за страната. От родината си Китай той се е разпространил в умерените ширини на всички континенти. Вероятно е пренесен с декоративни водни растения, зарибителен материал, краката на птиците или плавателни съдове. Обитава застояли или води със слабо течение. Медузите плуват от дълбочина към повърхността, като активно свиват и отпускат чадърчето си. Чадърчето е полупрозрачно, с диаметър 1 – 1,5 см и голям брой пипала. Хранят се предимно със зоопланктон. Развитието им преминава през две форми: полип и медуза.

Видовете, пренесени от друг физико-географски район, често застрашават биоразнообразието, вредят на околната среда, икономиката и човешкото здраве.

Румянка Балева-биолог,
ръководителнаправление „Природа“–РИМ, Плевен
Любомир Трифонов, еколог, командир на екип
при РСПБЗН – Плевен

